

ג ר ג ר ג

דומה כי י. ת. ברנד נקט שמה שהחצויה
 שכינה ובין הרב — זה עוקר-הלקח של שמה שנש-
 תמה בכתב ולכלל דבור לא זתה — היא המועטה
 ביותר. בכתביו מצויים כמה וכמה מקומות, שהמחבר
 שם בפי גבוריו את דבר ההתרוצצות שהיתה בו לרגל
 הענין של השפות. לטעמים המובאים במקומות
 ההם, בשלמה חייב אדם בישראל בימים ההם לכתוב
 בשפת החמונים, אפשר אילו לצהר את הטעם של
 קלות הכיטוי והחיוניות שבאותה שפה. על כל פנים
 הרבני של ברכי-זמים וביחוד אידישיותם המד-
 צויים בכתביו — אנו עומדים על הכלל-היסטורית
 בלבד — אינו עשוי ללמד את הילופו של דבר. בדרך
 הארוכה של מנדלי ותלמידיו לא יבול היה ברמז
 לילך בבחינה זו, לשקע עצמו בספרות הקרומה ולהעלות
 מתוכה פניני ניבים, כדי להשלים בדרך כך את ההכר,
 את התמנות, היבדלים, הפתגמים שבשפת המדוברת
 — למעשה כזה של ליטוש ושכלול לא היה מוכשר הסור
 פר גם מצד מהותו וגם מהיותו מטוטל בכל הגיטאות
 ללא נפש ומעמד לרגלים.

מובן שביטויים הרבה, שלקוחים הם מעם האי-
 דיש צידוקם עמם מהיותם נתונים בפי הנפשות הפור-
 עלות, ביתור-הליטות, שדבורם אידיש והמחבר דוצה
 לשמור על הספיציפיות שבדרכי-הלשון שלהם. אפס
 המחבר מפליג גם, מבלי שאותו צורך יהא אנוסו,
 לדרך זו. והנה מחרוזת של ניבים כאלה: „הוא נופל
 כבוד של שוכן“ (ער פאלט אריין אין א שמאלצ
 קרוב); „ההא לך שנה כזאת“ (אזא יאחר צו דיר);
 „אין דעה כזו אפילו בכהונת רגלם השמאלית“ (עפ“י.
 אין דער לינקער פיאטע); „נקלטים הם בקטניות
 בכותל“ (קלעבען זיך ווי ארבעס אין דער וואנד);
 „ראוי להינתן לטריה עפ“י עשר מכות“ (ווי צו א מכה
 צוצולענען); „חתיכת בשר, שאינה יודעת לקשור קשר
 בזנב החול“ (א שטיק פלייש, וואס קען אפאצן אנ'עס
 ניט פארבינדען); „אני אעשה לי אוזה מעשה“ (התי-
 אכרות, ויך א מעשה אנטון); „ההא לוי שנה כזאת“

מן הראוי גם להצביע על דרכו של המחבר לשלב
 לתוך העברית סלים וניבים שנלקחו מעמה ונשתרשו
 באירוש לפי הוראת, שאינה נקוטת בעברית. הדך
 משל: „הנחיו לנו בכלל לשלשים אלה כפרות“
 (ב'דצף איהם אויף וכו' כפרות); „בן הכרה“ (א
 הברה-מאן); „כזיתים אחרים“ (וכאן יש ענין
 להעיר על דרך האסוציאציה של המחבר; מאחר שהמלה
 כזית משמשה באידיש בהוראה של „א בוס ען“
 נמצא שפעם אומר המחבר: „דפק גולדמן כזית
 על השולחן“ (ער האט געקלאפט א בוס על וכו');
 „צרה אתה לוקח על ראשך“ (נעכסט דיר א צרה
 אויבן קאפ); „לעשות חלוקים“ (לחבר'ס, מאפען
 א-ת'וקן); „בשתומם העולם“ (החקל, דער עולם);
 „תל' (הרבו, א תל); „העולם אינו גולם“ (עפ"י דער
 עולם איז א גולם); „סחרנות“ (דאס פוהרעריי);
 „הצדקת“ (דאס צדקות); „לא תפגעו אצלי“ (ביי
 מיר וועט איתר נישט פועלען) וכדומה*).

* לא הנבא, כמובן, במנין דיבורים שמקובלים הם

ועתים שהוא נוקט בדרכים אלה גם בשיבוש בהן מצד הדקדוק ופגימה מרובה או מועטה הן לשפה ואנר נותה: היתה והחברה תבושה בכל הכלים" (נעפאקט מיט זכר); "אינה מאמינה לי את הנרונה" (נעפדוים מיר נישט דעם זכר); "ואיך הדין" (און ווי איז דער דין); "מבין גדול על שני הם" (א גרויסער מבין אויף ביידע); "הגירי עליו" (איבער איהם געטראכט); "בעת זאש עתה" (בשעת איצט); "לקיחת נפשה בידי עצמה" (זיך אליין געמען דאס לעבען); "מה פירושו של כל אלה" (מהוך לשון יחיד: פון דעם אלעמען) יכרך זי: "חמש מאות רובלים ערוך בשבילך" (צוגעגייבן); "גם לכם נהנין אמריקה" (געשיקט זאיים זמל בבגים) (כידוע באידיש היחיד: לא "מעשיה" אלא "מעשה" והמעשה הוא בעברית לשון זכר); "המסדרים עומדים ביטל" (שמעהען לעדיג אך גם עפ"י: הולכי בטל); שיבושי דקדוק מצויים בדוגמאות: "ללגלג על עצמי" (איבער זיך חזק מאכען); "הטא הוא נגד עמקותם" (עפ"י זינגען) לעגען גאט וכיוצא באלה); "נשכה כרוסיה נשכה באיירערטום, בארץ כלמחנה" (פערגעסען אין דוסלאנער זכר); "להתפרנס מימנה" (עפ"י פון עפיים ציהען חינוך וכדומה); "דאג על כל קמט" (זיך אייבער זכר זארגען) וכדומה. מתוך ההשתדלות להכניס מדרגה של האידיש עולים גם ביינויים, שטעמם אינו משוכח ביותר; "הם אינם שויים את זבלך" (זיי האָבען נישט ווערט דיין בלאַטע), "הוא חולה ללכת אל בית המדרש" (ער איז קראנק זכר); "שינוי את בנה להכנס אל השק" (אדוינגנארען אין זאק אריין) וכדומה*.

כל הכיפויים האלה וכדומה להם אפשר שיהיו נחשבים לנו כחללים, שנפלו בשרה התאמצותו של המחבר לדבר אלינו בשפה שאין ריח המליצה נודף הימנה ושיש בה מהיגיונותה של שפה מדוברת וכן חמוגע השרי שבין המחשבה והבעתה, כדרך שמצוי היא בכל שפה חיות. כמובן, שההתנהגות של העדה קלה הוא מצומצם מדי, כרי לחוכית, שאותה ההתאמצות, אם שנלוו לה גולויי רישוף ופינום שבאלה, קידמה את השפה בפנינו יותר מבעשי למוש של פוריסטים הרבה. כי ככל שאנסו הצורך היה ברנד מרתיב את השפה ואפשר שלא תמיד ידע עצמו כמה ממדתההדר חבת מצוי בדרכי לשונו. כי רבות התמננות המהורשות או שאינן מהורשות ושמצויות הן בכתביו. במהרהות שלקטנו מתוך כתביו מוצאים אנו שורה של שורות עצם, בין אלה שאפשר להניח, כי מהורשים הם בפי המחבר ובין אלה ששימושם לא היה כפוז בשעת

בכלל ונקומים בידי המחבר: "אל המשוך ככהפוך" (ציהען מיט די אקסעל), "למשוך בלשונו" (ציהען פאר דער צונג); "הצנתי את השאלה ישר" וכו'.

(* פרק בפני עצמו הם חיפושי המונחים הנאותים: "מצהון" וגם "מצחה"; "מכבש השפם"; "מנורת חזיו" (כלצילצאמפ), "קשה" (דובה) וכו'.

הכתבים: "קשיחות לב", "צהיכות"; "בככל דהבורה"; "אקירת דאש"; "בצבוצי ירך"; "דבדוב הרוח"; "סיבת הנורוניהם (מלשון: סוך בשמן); "הסתכנות" וכדומה, אך מרובת הוא מגני התמננות של פעלים. חידושים באלה מוצאים אנו בתמננות הפעלים: "עיניו הקמות מפחד דליונות אל על" (עפ"י "רלו עיני לפרוס"); "גליה וספור"; "קרען וכלוע" (החת, קרוע וכו'); "כנראה, לשם יפי הצלצול שבהריוה, כך מוצאים אנו גם אצל המחבר, "מהול וסחול" במקום "מחול" (ה"ה). יש גם קצת נזרות לא שכיחות בהפעיל, כגון: "מאפיים" (מלשון אפס והוראתו מעיר); "מוצוץ פניו"; "מעליוות" (מלשון עלו); "המדירה את קבלת החלמנותה" (המהייתההישה). בהפעל מוצאים אנו דק "ווער" (משורש עור), ואילו בפועל: "היהודים היו מתדורים דת", "מהוררי הרה", "חלון פאופל", "ענייב ממור צמצוח" (בההפעל: "נתעפש החציר העם", "לציטט בע" (להתפש); "מהכנפיים" (להתכנס מלשון כנפיה); "גתרוח" (מלשון יויה); "שערות מכת מרוח"; "נשתגדתי" (להתרנגל לדיבור); "להתענו"; "התדהס"; "התולדה" (זיך פינדיש מאכען). בקל נמצאת ההחבה אתה בכבר: "תאולקין התהילו למטור", אך בנגד זה מרובת הוא מגני הדוגמאות שבפעל: "גכסלתי" (מלשון כסיל), כמו "גכסלתי" (מלשון ככל); "נהשכח", "מים נמלחים"; "גהלה", "גכלט", "נפזר", "עורנת חתולים כפרחים"; "בני ישראל נהריום"; "נשקע", "נהרד"; "ילתש להם" (הלמד קמוצה); "דבר הראי להסמן"; "נבלא"; "נשפע" (בהוראת מרשפע וכך כקבלה), "נהבל"; "השרת נפעצת"; "להאפם"; "נפער" (קוצר); "נהחרו"; "נבררום"; "הנלבשים"; "להיתאר"; "נהד פשת" (מלשון חופש והוראתו נפטרתי, השתחררתי); "להשקט".

הבאנו למעלה צורה של פעול: "עיניו — דליונות אל על" וכדאי שנתן על דוגמה או דעתנו. זהו עיבוד של מליצה תכנית וקצת אחים לה, כי ברנד שלא הרבה במליצה תנ"כית או מהרשית היה לפרקים בורר בה, כדי להתיימה לצרכיו, כמובן, שלא כדרך המליצים שהיו מפקירים מחשבתם ובלבד שהמי ליצה הינצל. כך נמצא: "הוא היתה לנציבים יד" (עפ"י נציב מלה); "מי שלא בא להכניס תבן לעפי דינו"; "אולי אחד בעיר זאחד במאה משפחות" (עפ"י אחד בעיר ושנים במשפחה); "להוסיף קצת כופת" (עפ"י להוסיף נופך); "גם באליה ענגו נתחב

(* ישעיה ל"ח, י"ד. אמנם, ב"דלו" הדל"ת פתוחה והלמ"ד דגושה, ללמדי, שמהפעלים הכפולים היא זו המלה (ממקורו המקרא מציעים עפ"י הכתוב באיוב: כלו עיני זכר). אך המחבר, כנראה, ראה כאן פועל מנחי ל"ת וכך גזר את תפעול.

קין" (אליה וקין בה); "הבנקט בכל הדר עשנו" (עפ"י הדר גאווה); "ומוליד ששה עסקים ביום אחד" (עפ"י ששה בנרם אחת), החדשים האחרים — היו כניו ניהגום" (עפ"י כרמיות או בן עולם הבא) וכדומה.

השפעת הלעז, והפעם לפני, היא גם בריבוי של שמות תואר בשעה שאפשר ומוטב להשתמש בסמיכות. למשל: "תנועה מכוננתית", "השראה מהסות" (מלשון מחסה), "זכויות גיוריות"; "שולחנות אנפיים"; "עינים מוגלאיות"; "הצר הכושף" וכו'. בדרך כלל מתחבב על המחבר מעשה השמות תואר כמו, "אספות תכופיות" (במד קום תכופות); "פוריים" (במקום פורים. אנו, גם הוא נוקט בשיבוש "פורי" במקום "פורה"), "פע" מוני", "גדנני", "פרסוריים" וכו' בעוד ששם תואר מהורש או שאינו גולו והעשוי שלא במתכונת זו כמעט שאינו מצוי (לאפוקי "בדיח" שמתכנתו ארמית).

הזכה היא לתעור, שהמחבר ראה בארמית, כדרך שלא רכיים, דרך נאותה לגיונה של השפה, אלא שעל הרוב הכיפויים הלכותיים מעמה נתונים הם בפי תלמידי חכמים. דרך משל נביא לקטרהאמרים בקצת ספורים: "במצחה", "תני קאקי חורו" (נשים חדשות); "הגדיל"; "לכל מאן דעסקי במילי רשמא"; "קד" קפתא דלא סנח תפליו"; "אייתמא אפכא"; "אליבא דירך קטלא קניא"; "בפת לחם"; "תיוהא קא חזי ביה"; "בכנשד"; "מרחביה דהאי עלמא"; "האי מאי רעביר דחמנא"; "הקולות דהאי מינא"; "דהאי קרתא"; "דאי לא תימא הכא"; "בשכול זכשלו"; "עד זיבולא בתריתא"; "אינגד ואיתנח"; דחמנא לא בטריח"; "בכהא רבא"; "מעיקרא מאי סכר ולכסוף מאי קסבר"; "שנוי בזמנך", "שמא גרים"; "בדידי הוה עובדא"; "עדא ביה גיגא"; "הללו רעלמי"; "בין מים למים"; "רפח", "כדאתמול", "מה עביר תיה הכא"; "ענינא דיומא הוא"; "ומנא לך"; "גופא דעובדא"; "לא הא ולא הא"; "תעלה בעירניה סגוד ליה"; "לא ניהא"; "כעצבים"; "שפיר, שפיר טובא"; "כסכא ומכאן"; "בהיותו אויל לשיטות"; "למר מן דין"; "לית מהשבתנו תפיסא בה"; "הואיל ודאתינא להכא". ביהוד כונתהגוון נכלסת ב"מן המיזר", שבו הם משרים רוח מיוחדת: "אנא ידענא", "אחא, רחי מאי"; "ובהרנות דנשמתא", "הא בחא תליא"; "בעלמא הדין"; "בהאי כבשו וקהלתא", "נהורא מעליא", "מסתפינא לומד", "ראש היהודאי". מעין שיעבור של הארמית נראה בדוגמאות: "לשקול ולטרות בהם"; "סופרים שקולים וסוריים". מתוך המשלים הללו נכלמת המנמה לגיש את השפה בין מתוך יניקה מסקרוי השפות המדוברות כיום (אידיש) ולפנים (ארמית) בפניה בין מתוך הרחבה והידיש בשעת הצורך, ויוצאי הדופן אינם אלא עדים למלחמתו של המחבר כפנת זו.

ב. ש.